

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Γεωργίου Ί. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική*, Τετάρτη ἀνανεωμένη ἔκδοσις, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1995, σχ. 24Χ14,5 ἐκ., σσ. 1-554.

Εἶναι προσφανῆς καὶ γνωστὴ ἡ ἔλλειψις Ὁρθοδόξων ἐγχειριδίων Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ποὺ νὰ εἶναι χειραφετημένα ἀπὸ δυτικὰς σχολαστικὰς καὶ «καζουϊστικὰς», ἐπιδράσεις καὶ νὰ μὴ δίδουν «*συνταγολόγια κατηγορηματικῶν προστακτικῶν*» (Λ. Φιλιππίδης), ἀλλὰ νὰ καθιστοῦν σαφές, ὅτι μέσα στὰ λειτουργικὰ καὶ μυσταγωγικὰ πλαίσια τῆς Ἐκκλησίας ἡ Θεία Χάρις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος θελήσῃ νὰ συνεργασθῇ μαζί της ἐλευθέρως καὶ κατόπιν εὐκρινοῦς ἐμπράκτου μετανοίας, δημιουργεῖ μέσα του τὸ κατάλληλο ἠθικὸ φρόνημα καὶ τὸν ὁδηγεῖ στὶς ὀρθὰς σχέσεις πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν συνάνθρωπο καὶ στὸ νὰ ἀξιοποιῇ τὶς προοπτικὰς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ νὰ ἀντιμετωπίζῃ νικηφόρως τὰ προβλήματά της.

Τὴν μεγάλη αὐτὴ ἔλλειψις στὴν ἑλληνικὴ θεολογικὴ βιβλιογραφία καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς κενὸ καλύπτει σὲ μεγίστη ἔκτασι τὸ ὡς ἄνω ἔργο τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ διακεκομμένου Καθηγητοῦ τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Γεωργίου Μαντζαρίδη, ποὺ ἀφ' ἑνὸς στηρίζεται στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στὴν Ἱερὰ Παράδοσι καὶ ἀφ' ἑτέρου λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὶς «*ραγδαῖες ἐξελίξεις στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν τεχνολογία*» ποὺ «*ἐπηρεάζουν ἄμεσα τὴν προσωπικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου*», «*διαμορφώνουν νέες καταστάσεις καὶ δημιουργοῦν νέα καινούρια προβλήματα, ποὺ ἐπιβάλλουν τὴ διερεύνηση καὶ ἀντιμετώπισή τους*» (Πρόλογος τετάρτης ἐκδόσεως, σ. 11).

Ὅτι τὸ ἐξαιρετο σύγγραμμα τοῦ κ. Μαντζαρίδη παρουσιάζει μιὰ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ποὺ ἀντιμετωπίζει καὶ τὴ «*νεώτερη προβληματικὴ*», γίνεται ἀντιληπτὸν ἤδη ἀπὸ τὸν Πίνακα τῶν Περιεχομένων (σσ. 9-10).

Ἡ Εἰσαγωγή (σσ. 15-60) ἀφ' ἑνὸς παρουσιάζει διερεύνησι τῆς ἐννοίας τῆς ἠθικῆς, τοῦ ἠθικοῦ προβληματισμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης μὲ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ θεμελίωσι, ἀφ' ἑτέρου προβαίνει σὲ κριτικὴ θεώρησι τῆς μεθοδολογίας τῆς ἠθικῆς στὰ πλαίσια α) τῆς παραδοσιακῆς ἠθικῆς ἢ ἠθικῆς τῆς αὐθεντίας· β) τῆς ἠθικῆς τῆς εὐθύνης καὶ γ) τῆς «*μεταθικῆς*», γιὰ νὰ ὁδηγήσῃ στὸ συμπέρασμα ὅτι «*ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν εἶναι ἡ ἠθικὴ τῶν κανόνων, ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προσωπικῆς κοινωνίας*» (σ. 34)· τρίτον προβάλλει τὶς πηγὰς (Ἁγίαν Γραφήν καὶ Ἱ. Παράδοσιν) καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ ξένα βοηθήματα· καὶ τέταρτον, ἀναφέροντας τὶς βοηθητικὰς ἐπιστῆμες

(Δογματικὴν, Ψυχολογίαν, Παιδαγωγικὴν, Κοινωνιολογίαν, Δίκαιον, Ἀνθρωπολογίαν, Βιολογίαν καὶ λοιπὰς ἐπιστήμας), καταλήγει στὸ νὰ τονίσῃ ὅτι «*ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι καὶ ὀφείλει πάντοτε νὰ παραμένει θεολογικὴ ἐπισημή*» (σ. 60).

Τὸ Α' μέρος (σσ. 61-284), ποῦ ἔχει τὸν τίτλο «*Ἄνθρωπος καὶ Θεός*», εἶναι ὠραία προβολὴ καὶ σύνοψις τῆς γνησίας ὀρθοδόξου πνευματικότητας, ποῦ ἀναφέρεται στὴ σχέσι τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως πρὸς τὸν Δημιουργὸ τῆς. Ἡ σπουδαιότης τοῦ μέρους αὐτοῦ γίνεται ἐκδηλῆ ἐκ τῶν τίτλων τῶν κεφαλαίων αὐτοῦ, ποῦ ἐξετάζουν τὴν παρουσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, τὴ γνῶσι τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ κακὸ καὶ τὰ πάθη, τὸ ἀγαθὸ καὶ τὴν ἀρετὴ, τὸν ἀπόλυτο χαρακτήρα καὶ τὴν προσαρμοστικότητα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, τὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν, τὴ μετάνοια καὶ τὴν ἐπιστροφὴν στὸν Θεό, τὴν ἔνταξι καὶ παραμονὴν στὴν Ἐκκλησίαν, τὴν θεῖαν Λατρείαν καὶ ἰδίως τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν καὶ Κοινωνίαν, τὴν προσευχὴν, τὴν πίστιν, τὴν ὑπακοήν, τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν, τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀγάπην, τὴ χάριν καὶ τὴν εἰρήνην, τὴν ἐλευθερίαν, τὴ μίμησιν τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ, τὴ μίμησιν τῶν ἁγίων καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁλόκληρο τὸ Α' μέρος ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα, ὅτι «*ὁ στόχος τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς δὲν εἶναι ψυχολογικὸς ἢ κοινωνικὸς, ἀλλὰ πνευματικὸς ἢ ὄντολογικὸς. Δὲν ἀποβλέπει στὴ συναισθηματικὴ ἱκανοποίησιν ἢ τὴν κοινωνικὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ στὴν ἀνάδειξίν του σὲ κοινωνὸν τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ μέτοχον τῆς θείας ζωῆς*» (σ. 65).

Τὸ Β' μέρος (σσ. 285-418), ὑπὸ τὸν τίτλο «*Ἄνθρωπος καὶ Συνάνθρωπος*», κινεῖται στὴν ὀριζοντίαν διάστασιν τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ποῦ ἀναφέρεται στίς διαπροσωπικὰς σχέσεις καὶ τοὺς θεσμούς. Εἰδικώτερον ἐξετάζονται ἡ θέσις καὶ ὁ προσανατολισμὸς τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμον, ἡ σχέσις τοῦ Χριστιανοῦ πρὸς τὸν πλησίον, ἡ ἐργασία καὶ τὸ ἐπάγγελμα, τὰ ζητήματα τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, ἡ πορνεία καὶ ἡ μοιχεία, ἡ παρθενία καὶ ὁ μοναχισμὸς, ἡ σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Κρατικῆς ἐξουσίας, ἡ ἀντιμετώπισις τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ φτώχεια, ὁ πόλεμος καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ὄρκου. Ὁ σ. εὐστόχως τονίζει, ὅτι «*ἡ ἐπεξεργασία κάποιαν ἰδιαίτερην καὶ μάλιστα αὐτόνομον Κοινωνικὴν ἠθικὴν εἶναι ἄγνωστος ἐπὶ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν... Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν γίνεται νόμος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ προασπίζεται τὴν ἐλευθερίαν τοῦ προσώπου ἀπὸ τὴν νομικὴν καὶ τὴν κοσμικὴν ἀναγκαιότητα*» (σ. 290).

Τὸ Γ' μέρος (σσ. 419-524), ποῦ ἔχει τὸν τίτλο «*Προβλήματα καὶ προοπτικὴς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως*», στρέφεται οὐσιαστικῶς γύρω ἀπὸ τὸν ἄξονα συναντήσεως τῆς ὀριζοντίας καὶ τῆς κατακορύφου διαστάσεως τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς καὶ κάνει λόγον γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, γιὰ τὸν σεβασμὸ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, γιὰ τὴν παραίτησιν ἀπὸ τὴν ζωὴν, ποῦ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν αὐτοθυσίαν ἢ τὴν αὐτοκτονίαν, γιὰ τὶς χωροχρονικὰς συναντήσεις τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὰ προβλήματα ποῦ δημιουργεῖ ἡ εὐημερία, γιὰ τὶς προοπτικὰς ποῦ διανοίγει ἡ ἄσκησις, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς τεχνολογίας καὶ «*μηχανοκρατίας*», γιὰ τὴν οἰκολογικὴν κρίσιν, γιὰ τὸ «*παράδοξον τοῦ πόνου*», γιὰ τὸν

θάνατο, γὰρ τὴν ἀνάστασι καὶ γὰρ τὴ θέωσι, «*ποῦ ἀποτελεῖ τὸν ἔσχατο σκοπὸ τῆς ὑπάρξεως*» (σ. 424).

Τὸ βιβλίον στίς σσ. 525-554 κατακλείεται μὲ πλουσιώτατο Εὐρετήριο ἐνοπιῶν καὶ πραγμάτων, ποῦ καθιστᾷ εὐχερῆ τὴ μελέτη τῶν ἀπόψεων, ἐπισημάνσεων καὶ θέσεων τοῦ σ. γὰρ ὅλα τὰ ζητήματα, ποῦ σχετίζονται πρὸς τὴν Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἠθική. Ἐὰν ὑπῆρχε στὸ βιβλίον καὶ Εὐρετήριο ὀνομάτων, θὰ δινόταν ἀφορμὴ νὰ ἐκτιμηθῇ ἀκόμη περισσότερο τὸ βιβλίον τοῦ κ. Μαντζαρίδη, διότι στὸ Εὐρετήριο αὐτὸ θὰ ἦσαν συγκεντρωμένα ἀναρίθμητα ὀνόματα μεγάλων ἁγίων Πατέρων καὶ ἐπιφανῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ποῦ τῶρα βρίσκονται σκόρπια στίς ἀναρίθμητες πλουσιώτατες ὑποσημειώσεις.

Στίς ὑποσημειώσεις αὐτές γίνεται ἀμέσως αἰσθητὸς ὁ συναρτώμενος πρὸς τὴν Χριστιανικὴ Ἠθικὴ βιβλικὸς καὶ πατερικὸς πλοῦτος, ποῦ ἀναδεικνύει τὸν ὀρθόδοξο χαρακτήρα, τὴν ὀρθόδοξη εἰδοποιὸν διαφορὰ καὶ τὴν πρωτοτυπία τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Μαντζαρίδη, μέσα στὸ ὅποιο βλέπομε τίς σκέψεις ὄχι μόνον τῶν θύραθεν Ἑλλήνων καὶ ξένων σοφῶν, ἀλλὰ λ.χ. καὶ τῶν Μ. Ἀντωνίου, Μ. Ἀθανασίου, Κλήμεντος Ρώμης, Ὠριγένους, Γρηγορίου Νύσσης, Μ. Βασιλείου, Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Θεοδοῦρου Κύρου, Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Νικολάου Καβάσιλα, Γρηγορίου Θεολόγου, Γρηγορίου Παλαμᾶ, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἀνδρέου Κρήτης, Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, (Ψ)Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, Ἰωάννου Σιναΐτου συγγραφέως τῆς «*Κλίμακος*», Σαφρονίου Ἱεροσολύμων, ἄββᾶ Δωροθέου, Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Νεῖλου Ἀγκύρας, Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Μακαρίου Αἰγυπτίου, Μάρκου τοῦ Ἐρμηίτου, Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, Κυπριανοῦ Καρχηδόνος, Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, Εὐσεβίου Καισαρείας, Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, Κολλυβάδων, Ἀγαπίου καὶ Νικοδήμου, Συμεῶν Μεταφραστοῦ, Ὑπερεχίου, Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, ἀρχιμ. Σαφρονίου, Γέροντος Παΐσιου, Διαδόχου Φωτικῆς, Ἀββᾶ Ἰωάννου Κολοβοῦ, Μεγάλου Φωτίου, Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Παλλαδίου, Ἀββᾶ Ποιμένος, Λεοντίου Βυζαντίου, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Ἰωάννου Κασσιανοῦ, Εἰρηναίου Λυώνος, Εὐεργετινοῦ, ἀπολογητοῦ Ἀθηναγόρου, Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, Θεοφάνους Νικαίας, Βασιλείου Ἀγκύρας, Μεθοδίου Ὀλύμπου, Ἰω. Ζωναρᾶ, Νεμεσίου Ἐμέσης, Θεοφίλου Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων ἐκπροσώπων τῆς πατερικῆς, ἀσκητικῆς, γερωντικῆς καὶ συμβουλευτικῆς παραδόσεως (Ἡ σειρὰ τῶν ὀνομάτων εἶναι πρόχειρη, εἰλημμένη ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ὑποσημειώσεων). Ἀληθῶς τὸ ὀγκώδες βιβλίον τοῦ κ. Μαντζαρίδη εἶναι πλημμυρισμένο καὶ καταρδεύεται ἀπὸ τὰ ζωογόνα ρεῖθρα τῆς ὀρθοδόξου λειτουργικῆς καὶ μυσταγωγικῆς παραδόσεως καὶ γι' αὐτὸ ἔχει μοναδικὴν πρωτοτυπία μέσα στὴν παγκόσμια χριστιανικὴ ἠθικοθεολογικὴ φιλολογία. Πρόκειται περὶ ἐξαιρετοῦ μωσαϊκοῦ, στὸ ὅποιο οἱ ὥραιες καλλιτεχνικὲς πατερικὲς ψηφίδες εἶναι συνταιριασμένες σὲ ἐνιαία σύνθεσι, ποῦ κατοπτρίζει τὴ δεξιότητι τοῦ συγγραφέως καὶ τὴ θαυμασία γνώσι τῶν γνησίων ὀρθοδόξων πηγῶν. Ἡ βιβλιογραφία του, ἡ ὅποια θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἀναφέρῃ καὶ μερικὰ ἀκόμη ὀρθόδοξα ἑλληνικὰ ἔργα, ἔχει τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα ὅτι

χρησιμοποιεῖ καὶ ἐπιφανεῖς ξένους συγγραφεῖς, γνωστοὺς γιὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου των (λ.χ. Γ. Φλωρόφσκυ, Φ. Ντοστογιέφσκυ, Ν. Μπερντιάεφ, Δ. Στανιλοάε, Α. Σμέμαν). Ἀναρίθμητες εἶναι καὶ οἱ ἀναφορὰς τοῦ ἔργου στὸ θησαυροφυλάκιο τῶν ὀρθοδόξων λειτουργικῶν κειμένων.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Μαντζαριδῆ διακρίνεται ἐπὶ πλέον γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ ζωντανὴ δημοτικὴ τοῦ γλώσσα· γιὰ τὴν κριτικὴ παρουσίαση συγχρόνων φιλοσοφικῶν, κοινωνιολογικῶν καὶ πνευματικῶν ρευμάτων· γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν σημερινῶν κοινωνικῶν, οικονομικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων· γιὰ τὴν ἐπισήμανσιν τῶν τρόπων τῆς ὑπερβάσεως τῆς οἰκολογικῆς κρίσεως καὶ γιὰ τὴν προβολὴν τοῦ γνησίου ὀρθοδόξου ἠθικοῦ ιδεώδους, ποῦ ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον στὸν «αἰώνιον σαββατισμό, ὅπου ζῆ τὴν ἀτελεύτητην τελείωσιν. Ἄπειρος ὁ Θεός, ἀπειρος καὶ οἱ δυνατότητες τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπεριόριστη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἀπεριόριστη καὶ ἡ μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποῦ μετέχει σ' αὐτήν. Ὡς φίλος τοῦ Θεοῦ καὶ μέτοχος τῆς ἄκτιστης θεοποιῦ χάριτος ἐλευθερώνεται ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Γίνεται ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος» (Μάξιμος Ὁμολογητής). Μετέχει στὴν ἐνυπόστατη ζωὴ, ποῦ εἶναι ὁ Θεός, καὶ γίνεται ὁ ἴδιος ἀληθινὴ ὑπόστασις, κατὰ χάρις Θεοῦ» (σσ. 522-523).

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Μαντζαριδῆ εἶναι νέα ἀπόδειξις γιὰ τὸ ὅτι ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὅπως πολλὰς φορὰς ἔχομε ἐπισημάνει, διαθέτει ἐξαιρετικὸν δυναμικόν, ποῦ κατὰ πρωτοποριακὸν — σὲ πολλοὺς τομεῖς — τρόπον, προβάλλει στὴν Χριστιανικὴ Οἰκουμένη τὸν χειραφετημένον ἀπὸ κάθε σχολαστικισμὸ γνήσιον ὀρθόδοξον τρόπον τοῦ θεολογικῶς ἐρευνᾶν, σκέπτεσθαι καὶ ἐκφράζεσθαι. Ὁ σ. καὶ προηγουμένως σὲ ἄλλα ἔργα του· ἔχει παρουσιάσει ἐξαιρετικὰ δείγματα τοῦ τρόπου αὐτοῦ. Ὑπενθυμίζομε, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ βιβλία του γιὰ τὸ διδασκαλικὸν ἔργο τοῦ Ὁριγένους, γιὰ πραγματεῖες τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμά, γιὰ τὶς σχέσεις χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ κόσμου, γιὰ τὴν μέθεξι τοῦ Θεοῦ, γιὰ «κείμενα πατερικῆς ἠθικῆς», γιὰ «Παλαμικά», γιὰ τὶς σχέσεις Ὁρθοδόξου Θεολογίας καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, γιὰ τὴν Κοινωνιολογίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, γιὰ τὴν Εἰσαγωγὴν στὴν Ἠθικὴν, γιὰ τὴν ὀρθόδοξον πνευματικὴν ζωὴν, γιὰ τὴν ἐμπειρικὴν θεολογίαν στὴν οἰκολογίαν καὶ στὴν πολιτικὴν. Ὅλα τὰ ἔργα τοῦ κ. Μαντζαριδῆ ἔχουν τὴν σφραγίδα τῆς γνησίας ὀρθοδόξου πνευματικότητος.

Ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενον τῆς γνησίας Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἀπέραντον καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαντληθῇ εἰς πλάτος καὶ βάθος μέσα σ' ἓνα — ἔστω ἔκτενές — Ἐγχειρίδιον, γι' αὐτὸ εὐχόμεθα τὸ ἔργο τοῦ κ. Μαντζαριδῆ νὰ βρῆ μιμητές, οἱ ὅποιοι, ἀκολουθώντας, μὲ διαρθρώσεις σὲ νέα λογικὰ γένη καὶ εἶδη, τόσον τὸ πρωτοποριακὸν παράδειγμα τῆς κατὰ ὀρθόδοξον τρόπον ἀξιοποιήσεως τοῦ ἀνεξαντλήτου πλοῦτου τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, ὅσον καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῶν εἰδολογικῶν ἀρετῶν τοῦ συνολικοῦ ἔργου τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ ἀγαπητοῦ συναδέλφου, θὰ προωθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἠθικῆς.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Georgios I. Mantzaridis, *Grundlinien Christlicher Ethik (Θεμελιώδεις κατευθύνσεις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς)* - Veröffentlichungen des Instituts für Orthodoxe Theologie, Band 6 (Münchener Universitätschriften), EOS Verlag, Erzabtei St. Ottilien 1998, σχ. 24X14,5 ἐκ., σσ. 138.

Τὸ νέο αὐτὸ ἔργο τοῦ Καθηγητοῦ κ. Μαντζαρίδη εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν ἔχει περιεχόμενον, ποῦ ἀντιστοιχεῖ στὸ περιεχόμενο τῆς σειρᾶς τῶν παραδόσεων, ποῦ ἔκαμεν ὁ ἐκλεκτὸς συνάδελφος κατὰ τὸ θερινὸ ἐξάμηνο τοῦ 1997 ὡς τιμητικῶς προσκεκλημένος Ἐπισκέπτης Καθηγητῆς στὸ λαμπρὸ Ἰνστιτούτο Ὁρθοδόξου Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου. Τὰ περισσότερα κεφάλαια τοῦ βιβλίου ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου «*Εἰσαγωγή στὴν Ἠθικὴ*», ἀλλὰ στὴν γερμανικὴ γλῶσσα ἀναθεωρήθηκαν καὶ συμπληρώθηκαν. Σ' αὐτὰ προστέθηκαν καὶ ἄλλα κεφάλαια μὲ νέους τίτλους. Εἶναι περιττὸ νὰ πούμε ὅτι τὸ περιεχόμενο τοῦ γερμανογλώσσου βιβλίου ἀλληλοπεριχωρεῖται ὄχι μόνον μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ἑλληνογλώσσου «*Εἰσαγωγῆς στὴν Ἠθικὴ*» (Θεσσαλονίκη, 21990), ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἀναπτυσσόμενα στὸ ἔργο «*Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*» (Θεσσαλονίκη, 41995), ποῦ παρουσιάσαμε στὴν προηγούμενη Βιβλιοκρισία.

Τὸ βιβλίον ἔχει τὰ ἐξῆς κεφάλαια: 1. «*Κοινωνικότης καὶ Θρησκευτικότης*» (*Sozialität und Religiosität*). 2. «*Αὐτονομία καὶ Ἐτερονομία*» (*Autonomie und Heteronomie*). 3. «*Οἱ ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ ὡς θεῖες ἐνέργειες*» (*Die Gebote Gottes als göttliche Energien*). 4. «*Ἡ μίμησις τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ*» (*Die Nachahmung Gottes oder Christi*). 5. «*Ὁ ὄντολογικὸς χαρακτὴρ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*» (*Der ontologische Charakter der Christlichen Ethik*). 6. «*Διαστάσεις τῆς Ἠθικῆς*» (*Dimensionen der Ethik*). 7. «*Ἠθικὴ καὶ Δογματικὴ*» (*Ethik und Dogmatik*). 8. «*Τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα ὡς ὁδοδείκτης χριστιανικῆς ζωῆς*» (*Die kirchlichen Dogmen als Wegweiser christlichen Lebens*). 9. «*Τὸ Φυσικὸν Δίκαιον*» (*Das Naturrecht*). 10. «*Ἐλευθερία καὶ Αὐθεντία*» (*Freiheit und Autorität*). 11. «*Ἡ ἠθικὴ προβληματικὴ τοῦ ἐρχομένου κόσμου*» (*Die ethische Problematik der kommenden Welt*). 12. «*Ἡ διαμόρφωσις νέων ἠθικῶν κριτηρίων*» (*Die Bildung neuer ethisch - moralischer Kriterien*). 13. «*Ἡ οἰκολογικὴ κρίσις*» (*Die ökologische Krise*). 14. «*Ἀκριβεία καὶ Οἰκονομία στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ*» (*Akribie und Ökonomie im kirchlichen Leben*).

Ἐπειδὴ καὶ τὸ βιβλίον αὐτὸ διαποτιζέται ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν καὶ ἔχει ὅλα τὰ ἐκλεκτὰ καθ' ὕλην καὶ εἰδολογικὰ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα ἐπισημάναμε γιὰ τὸ βιβλίον «*Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*», εἶναι φανερὸν ὅτι εἶναι σπουδαία συμβολὴ στὸ νὰ γνωρίσῃ ὁ δυτικὸς κόσμος τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς καὶ τὴ θεολογικὴ σκέψιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς. Ἐτσι ἡ ἔκδοσις ἀνταποκρίνεται στοὺς εὐρύτερους σκοποὺς τῆς σειρᾶς τῶν δημοσιευμάτων τοῦ ἀκτινοβόλου Ἰνστιτούτου τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, ποῦ ἀνήκει ὀργανικῶς στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου καὶ ἀναπτύσσεται ὀλονέν καὶ περισσότερον, συντελώνοντας στὴν προβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας στὸν εὐρωπαϊκὸν χώρον ὑπὸ τὴν φωτισμένην συντονιστικὴν καθοδήγησιν τοῦ διακεκριμένου Καθηγητοῦ κ. Νικολάου, ὁ ὁποῖος διευθύνει τὸ Ἰνστιτούτον καὶ εἶναι γνωστὸς ὡς

συγγραφεὺς ἐξαιρέτων ἔργων ὀρθοδόξου πνευματικότητος καὶ ὡς ἐπίλεκτο μέλος τῆς θεολογικῆς «τάξεως» τῆς «*Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν*». Ἐπαξίως τοῦ ἀπενεμήθη προσφάτως ὁ τίτλος τοῦ Ἐπιτιμίου Διδάκτορος σὲ Ὁρθόδοξη Θεολογικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου τῆς Βουλγαρίας.

Εὐχαριστίες ὀφείλονται τόσον σπὸν κ. Andreus Wolf γιὰ τὴν ἐξαιρέτη μετάφρασι στὴ γερμανικὴ τῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου «Εἰσαγωγὴ στὴν Ἠθικὴ», ὅσον καὶ στοὺς κ.κ. Gerhard Wolf καὶ Werner Deisst γιὰ τὴ βοήθεια, τὴν ὁποία παρέσχον στὶς τελικὰς διορθώσεις τοῦ κειμένου. Τέλος συγχαίρομε καὶ τὸ ἐκδοτικὸν τμῆμα τοῦ μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ μοναστικοῦ κέντρου St. Ottilien στὴν ἄνω Βαυαρία, ποῦ εἶναι γνωστὸ γιὰ τὴν ἀνανέωσι τοῦ παλαιοῦ ἱεραποστολικοῦ ιδεώδους τῶν Βενεδικτίνων καὶ γιὰ τὴν καθ' ὅλου ἀκτινοβόλο ἱεραποστολικὴ καὶ ἐκδοτικὴ δράσι του καὶ ποῦ ἐξετέπωσε μὲ πολὺ καλαίσθητον τρόπον τὸ βιβλίον τοῦ φιλότατου κ. Μαντζαρίδη.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Θωμᾶ Ἄντ. Ἰωαννίδη, *Γάμος καὶ παρθενία ἐν Χριστῷ. Ἱστορικο - φιλολογικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυσις τοῦ Α' Κορ. 7*, Ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθῆναι 1998, σελ. 249.

Τὸ θεμελιώδες καὶ συγχρόνως ἀκανθῶδες ζήτημα τοῦ γάμου καὶ τῆς παρθενίας, τὸ ὁποῖον εἶχε προκληθῆ ἔντονάτα εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου, ἀπησχόλησεν ἰδιαιτέρως τὸν Ἀπόστολον τῶν ἔθνῶν Παῦλον εἰς τὸ 7ον κεφάλαιον τῆς *Α' πρὸς Κορινθίους* ἐπιστολῆς του. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ἐπὶ τῶν σχετικῶν παυλείων θέσεων ἔχουν διεξαχθῆ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας πολλαὶ καὶ ποικίλαι συζητήσεις. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀκριβῶς ποικιλίας ὠρμήθη ὁ φιλόπνοος θεολόγος ἐρευνητὴς καὶ συγγραφεὺς κ. Θ. Ἰωαννίδης πρὸς ἐπανεξέτασιν τοῦ θέματος καί, μετὰ ἀπὸ μίαν μεθοδικὴν φιλολογικὴν - κριτικὴν καὶ θεολογικὴν ἐρευναν, συνέταξε τὴν ὡς ἄνω περισπούδαστον διατριβὴν, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλεν ἐπὶ διδακτορία εἰς τὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀναγορευθεὶς αἰσίως ὑπ' αὐτοῦ Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας. Διὰ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ ἐπιτυχοῦς ταύτης ἐργασίας του, ἀποδεικνύει οὗτος, ὅτι τὸ σχετικὸν ἔδαφος εἶναι πρόσφορον διὰ μίαν τοιαύτην ἐπιστημονικὴν ἐπιναδιερεύνησιν, ἐφ' ὅσον, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν διατυπωθεισῶν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος ἀπόψεων, δὲν ἔχουν καταστῆ ἀρκούντως σαφεῖς αἱ ἐπ' αὐτοῦ θέσεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Τὸ ὑπὸ παρουσίαισιν ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα Μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα διεξάγεται συστηματικὴ ἀνάλυσις τοῦ *Α' Κορ. 7*, πρὸς προσέγγισιν τῶν περὶ γάμου καὶ παρθενίας ἀπόψεων τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἔθνῶν. Προηγουμένως, καὶ μετὰ ἀπὸ ἓνα σύντομον ἀλλὰ πλήρως κατατοπιστικὸν Πρόλογον (σελ. 11-12) καὶ τὸν Πίνακα τῶν Βραχυγραφιῶν (σελ. 13-15), ὁ ὁποῖος, σημειωτέον, δέν περιλαμβάνει ὅλας ὅσαι χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν διατριβὴν (βλ. προχείρως τὰς εἰς τὰς σελίδας 64, 97, 105, 110, 111, 119, 136, 137, 159, 193 ἀπαντώσας Βραχυγραφίας, αἱ ὁποῖαι δὲν παρατίθενται εἰς τὸν οἰκίον Πίνακα) καὶ μετὰ καὶ ἀπὸ τὸν Πίνακα τῶν Περιεχομένων (σελ. 17-18), παρα-

τίθεται ἡ ἀπαραίτητος Εἰσαγωγή (σελ. 19-25). Ἐν αὐτῇ ὁ κ. Ἰωαννίδης ἀναφέρεται διὰ βραχέων εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παύλου περὶ τῶν ἐν λόγῳ δύο ἐπιλογῶν (γάμου - παρθενίας), περὶ τῶν ὁποίων ὀρθότατα ὑποστηρίζει, ὅτι αὐταὶ ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐνόητος καὶ πληρότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (σελ. 19).

Εἰς τὸ Πρῶτον Μέρος ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὰς ἱστορικές, φιλολογικὰς καὶ θεολογικὰς προϋποθέσεις ἐρμηνείας τοῦ 7ου κεφ. τῆς *Α' Κορ.* Ἐξετάζει δὲ ἀρχικῶς τὸν γάμον καὶ τὴν παρθενίαν εἰς τὸν ἑλληνοιστικὸν καὶ ρωμαϊκὸν κόσμον, εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὸν μεταγενέστερον Ἰουδαϊσμόν (σελ. 29-49). Ἐν συνεχείᾳ ὁμιλεῖ περὶ τῆς σχετικῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία ἐπεκράτει ἐν Κορίνθῳ καὶ περὶ τῶν ἐν προκειμένῳ ἀπόψεων διαφόρων ἐρμηνευτῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ἔχουν ὑποστηρίξει κατὰ καιροῦς, ὅτι αἱ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἐμφανισθεῖσαι ἀσκητικαὶ τάσεις ἐκαλλιεργήθησαν ὑπὸ τοῦ Παύλου (σελ. 53), χαρακτηρισθέντος διὰ τοῦτο — καὶ εὐστόχως κατὰ τὸν κ. Ἰωαννίδην —, ὡς Πατὴρ τοῦ χριστιανικοῦ ἀσκητισμοῦ (σελ. 54). Περαιτέρω ὁ σ. ἀναφέρεται εἰς τὴν μορφολογικὴν θεώρησιν τοῦ ἐρευνώμενου κειμένου, ἐξετάζων σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τεθὲν δυσχερὲς πρόβλημα τῆς ἐνόητος τῆς *Α' Κορ.*, ἡ ὁποία ἔχει ἀποτελέσει ἀντικείμενον μακρᾶς φιλολογικο - ἱστορικῆς ἐρεύνης (σελ. 71-108). Ἐν τέλει ὁμιλεῖ περὶ τῆς θεολογικῆς προοπτικῆς τοῦ 7ου κεφ., ἐκθέτων κυρίως τὴν περὶ ἐσχάτων διδασκαλίαν τοῦ Παύλου ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐν λόγῳ κείμενον (σελ. 109-124). Ἐνταῦθα ἔχει συσσωρεύσει μετ' ἐμφανοῦς ἐπιμελείας πλῆθος σχετικῶν βιβλικῶν χωρίων. Μετὰ ταῦτα συνάγει βασικὰ συμπεράσματα, διὰ τῶν ὁποίων κατανοεῖται ὀρθῶς καὶ ἐρμηνεύεται τὸ ἱστορικὸν καὶ ποιμαντικὸν μήνυμα τοῦ Παύλου, ὡς ἐκφράζεται τοῦτο ἐν *Α' Κορ.* 7 (σελ. 131-132).

Εἰς τὸ Δεύτερον Μέρος ἀναλύεται ἐρμηνευτικῶς τὸ *Α' Κορ.* 7 καὶ σχολιάζονται αἱ ἀπαντήσεις τοῦ Παύλου εἰς τὰς περὶ γάμου καὶ παρθενίας ἐρωτήσεις τῶν Κορινθίων. Καὶ ἐν ἀρχῇ ἐρμηνεύονται οἱ στίχοι 1-7 (σελ. 135-150), τοῦ συγγραφέως ὑποστηρίζοντος ἐνταῦθα, ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διεμορφώθη ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ γάμου ὡς ἐξαγιαστικοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς θεοῦ θεοσμοῦ. Ἐν συνεχείᾳ ἐρμηνεύονται οἱ στίχοι 8-16 (τοῦ ἰδίου κεφαλαίου), ὅπου παρατίθενται αἱ περὶ γάμου καὶ διαζυγίου ὑποδείξεις, εἰς τὰς ὁποίας προβαίνει ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς ἀγάμους καὶ πρὸς τοὺς ἐν χρεῖα διατελοῦντας ἄνδρας καὶ γυναῖκας (σελ. 151-158). Εἰς τὴν ἐπομένην παραγράφον ἐρμηνεύονται οἱ στίχοι 17-24, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κλήσεως ἐκάστου καὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ συμπεριφορᾶς του (σελ. 158-175). Εἰς τὰς ἐπομένας τέσσαρας παραγράφους ἐρμηνεύεται, διηρημένη εἰς ἰσαριθμούς ἐνόητας, ἡ ἐκ τῶν στίχων 25-40 ἀποτελουμένη περικοπή (σελ. 175-197). Μετὰ ταῦτα συνάγονται σχετικὰ συμπεράσματα, ὅπου ὁ σ. ἀποκρούει τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Παῦλος ἐνθαρρύνει ἀκραιᾶς ἀσκητικὰς τάσεις καὶ ὑπερβολὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑποστηρίζει ὅτι, συνιστῶν οὗτος τὴν παρθενίαν, δὲν ὑποτιμᾷ τὸν γάμον καὶ δὲν ἀρνεῖται αὐτόν, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει βλέπει τὰς ἐν λόγῳ δύο ἐπιλογὰς ὡς παραλλήλους

τρόπους ζωῆς καὶ οὐδόλως ὡς ζεύγη ἀντιθέτων ἐννοιῶν (σελ. 198-199). Ἡ διευκρίνις αὕτη ἦτο ἀπαραίτητος, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ σ. θεωρεῖ ὅτι εὐστόχως ἐχαρακτηρίσθη ὁ Παῦλος «ὡς Πατὴρ τοῦ *χριστιανικοῦ ἀσκητισμοῦ*» (βλ. σελ. 54).

Ἡ διατριβὴ κατακλείεται μὲ ἐν Ἐπίμετρον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ σ. ἀναφέρεται συμπερασματικῶς δι' ὀλίγων εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Παύλου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν γάμον καὶ τὴν παρθενίαν (σελ. 201-214). Ἐπικαλούμενος δὲ ἐπιτυχῶς πολλὰς ἀγιογραφικὰς μαρτυρίας, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ γάμος δὲν εἶναι ἀπλοῦν ἱστορικὸν φαινόμενον, ἀλλὰ συμβολίζει τὸ μυστήριον τῆς ἐνώσεως Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας. Καὶ φαίνεται μὲν ὅτι προβάλλεται ἡ παρθενία ὡς ἰδανικώτερα μορφή ζωῆς, ἐν τούτοις, ὡς προελέχθη, οὐδόλως ὑποτιμᾶται ὁ γάμος. Ὁρθῶς μάλιστα τονίζει ὁ σ., ὅτι πλείστοι ἐκ τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀντιτίθενται εἰς τὴν διδασκαλίαν διαφόρων ἐγκρατικῶν αἰρετικῶν, ὡς οἱ Γνωστικοί, οἱ Μοντανισταὶ κ.ἄ., οἵτινες ὑπερεξαίρουν τὴν παρθενίαν ὡς μίμησιν τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τονίζει ἐκ νέου, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ τὰς δύο ταύτας ἐπιλογὰς ὡς δύο παραλλήλους τρόπους βιώσεως τοῦ εὐαγγελίου (σελ. 213).

Ἀκολουθεῖ μία Σύνοψις εἰς τὴν ἀγγλικὴν (Summary), περιέχουσα τὴν ἐπὶ λέξει μετάφρασιν τῆς ἐν σελ. 198-199 Ἀνασκοπήσεως τοῦ Δευτέρου μόνου Μέρους τῆς ὅλης διατριβῆς (σελ. 215-216). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται α') πλουσία Βιβλιογραφία (σελ. 217-232) καὶ β') Πίνακες βιβλικῶν χωρίων καὶ συγγραφέων (ἀρχαίων καὶ νεωτέρων) καὶ ἐρμηνευτῶν (σελ. 233-249). Ἐπὶ τῆς Βιβλιογραφίας δεόν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Α. Χαστούπη ἐκπονηθεῖσα ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ μετάφρασις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἐμφανίζεται ὅτι περιέχει Σχόλια κ.λπ. (σελ. 217), ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν πραγματικότητα. Προφανῶς ὁ κ. Ἰωαννίδης ἀνέγνωσεν εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ ἀναφερομένου ἔργου «*Σχόλια - Ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ - Γεωγραφία τοῦ Ἰσραὴλ - Ἱστορικοὶ Χάρται*», ἀλλὰ δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι ταῦτα, καίτοι ἀναγράφονται ὡς ὑπότιτλος εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον, εἶναι, ἐν τούτοις, ἀνύπαρκτα. Ἐκρίναμεν δὲ ἀναγκαῖον νὰ ἐπισημανθῇ τοῦτο ἐνταῦθα, διότι ἔχει παρασύρει καὶ ἄλλους θεολόγους συγγραφεῖς.

Ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου προκαλεῖ ζωηρὰν ἐντύπωσιν. Εἶναι ὠραιότατη, καθαρὰ καὶ ἀμιγῆς καὶ γενικῶς λίαν ἐπιμελετημένη. Βασίζεται ἐπὶ τῆς λογίας παραδόσεως καὶ προσεγγίζει τὴν καλυτέραν μορφήν τῆς ἡγεμονίδος τῶν γλωσσῶν, τῆς θελκτικῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης. Ἡ γλωσσικὴ αὕτη μορφή ὑπὸ ὀλίγων μόνον πνευματικῶν ἀνθρώπων καὶ συγγραφέων χρησιμοποιεῖται σήμερον, δυστυχῶς, μὲ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα νὰ μὴ δύναται τις νὰ ἐξοικειοῦται εὐχερῶς εἰς τὸν ὀρθὸν χειρισμὸν τῆς, μὴ ἐξαιρουμένων ἐν προκειμένῳ καὶ τῶν ἐπιστημόνων. Καὶ ἴσως ἐντεῦθεν ἐξηγούνται μικραὶ τινες ἀσυνταξίαι, παρατηρούμεναι εἰς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἰωαννίδη. Συχνότερον συμβαίνουν αὗται ἐκεῖ ὅπου χρησιμοποιεῖ οὗτος εἰσαγωγικὰ ἀντὶ παρενθέσεως, ὡς

π.χ. ἐν σελ. 196, ἔνθα ἀναγινώσκομεν: «*Ἡ διάλυσις τοῦ γάμου ἐπέρχεται διὰ τοῦ θανάτου ἐνὸς ἐκ τῶν συζύγων ὡς μὴ ἔχων μετὰ θάνατον ὑπόστασιν καθ' ἑαυτόν, ἔν γὰρ τῇ ἀναστάσει... ὡς ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ εἰσιν*» (Ματθ. 22,30)». Παρόμοιά τινα διαπιστοῦνται καὶ ἐν σελ. 56, 70, 109, 112-113, 117, 121, 122, 127, 128, 129, 198. Ἐξ ἄλλου, ἐν σελ. 52, ἀναφερόμενος ὁ σ. εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς Ἀποστόλους Παῦλον καὶ Ἰωάννην, παραπέμπει εἰς *Α' Κορ.* 9,27· ἐκεῖ ὁμοῦ γίνεται λόγος μόνον περὶ τοῦ Παύλου.

Ἐν κατακλείδι φρονοῦμεν, ὅτι διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων οὐδόλας μειώνεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Ἰωαννίδη, ἀφοῦ μάλιστα ἐξαίρεται ἐνταῦθα τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐρεῦνης του ἔχει συναγάγει οὗτος σοβαρὰ συμπεράσματα ἐπὶ τοῦ ἐξετασθέντος φλέγοντος θέματος. Ὡς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, ἡ νεωτέρα καὶ ἡ σύγχρονος θεολογικὴ ἐξήγησις δὲν ἔχουν ἀκολουθήσει ἐπ' αὐτοῦ τὰς διαυγεῖς ἀντιλήψεις τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας. Καὶ ὀρθῶς ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ σ., ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ὀρθόδοξος θεολογία δύναται νὰ συμβάλῃ ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τῶν περὶ γάμου καὶ παρθενίας ἀπόψεων τῆς βιβλικῆς θεολογίας. Ἐπέτυχε δὲ οὗτος διὰ τῆς ἐρεῦνης του νὰ καταστήσῃ σαφεστέρας καὶ περισσότερον κατανοητὰς τὰς ἐπὶ τοῦ ἐπιμάχου τούτου ζητήματος σκέψεις καὶ ἀντιλήψεις τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν. Ὅθεν, λαμβανομένων τούτων ὑπ' ὄψιν, θὰ πρέπει νὰ συγχαρῶμεν καὶ νὰ ἐπαινέσωμεν τὸν κ. Ἰωαννίδην διὰ τὴν φιλοπονίαν του, τὴν ἐπιστημοσύνην του καὶ τὴν ἐμφανῆ ἐπιτυχίαν του εἰς τὴν διεξαχθεῖσαν ἐνταῦθα ἀξιόλογον ἐρμηνευτικὴν ἐρευνάν του, διὰ τῆς ὁποίας ἐφθασεν εἰς νέα συμπεράσματα ἢ ἐστήριξεν ἄλλα, παλαιότερον διατυπωθέντα.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

PHRONEMA 12 (1997), Annual Review of St. Andrew's Greek Orthodox Theological College, Sydney, Australia, pp. 1-109. One picture.

ΦΡΟΝΗΜΑ 12 (1997), Ἐτησίᾳ Ἐκδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου Κολλεγίου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλία, σσ. 1-109. Μία Φωτογραφία.

Ἴδε προηγούμενα σημειώματα τοῦ γράφοντος:

Θεολογία 62 (1991) 407-409, 63 (1992) 875-876. 66 (1995) 846-848. 67 (1996) 185-186, 912-913. 68 (1997) 406-407.

Κληρονομία 23 (1991) 366-373. 29 (1997) 398-399.

Εἰς τὸ παρὸν τεύχος παρουσιάζεται μία αὐξησης τῶν σελίδων κατὰ τὸ ἐν τρίτον.

Περιεχόμενα, σ. 3. Κπόλεως Βαρθολομαίου, Ὁμιλία πρὸς τοὺς σπουδαστὰς τοῦ Ὁρθοδόξου Κολλεγίου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Θεολογικοῦ Κολλεγίου τοῦ Σύδνεϋ, 26 Νοεμβρίου 1996, σελίδες 4-7.

Ὁ πατριάρχης παρουσιάζει τὸ θεολογικὸν κολλέγιον τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου πρὸς τὴν ἱεράν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης. Εἰς μίαν σύντομον παράγραφον, ἀρχίζων ἀπὸ τὴν παραμονὴν Του εἰς τὴν Χάλκην φθάνει μέχρι

τῆς ἀνόδου Του εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον. Τονίζει τὸν λειτουργικὸν χαρακτήρα τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Ἐκφράζει τὴν χαρὰν Του διότι οἱ φοιτηταὶ συμμετέχουν εἰς τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψεως. Ἐπαινεῖ τὸν ζῆλον τοῦ Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, καὶ τοῦ κοσμήτορος τοῦ κολλεγίου (τῆς σχολῆς) τούτου.

Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, *Δόγμα καὶ Αὐθεντία εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*, σελίδες 8-23.

Ὁ ἱεράρχης οὗτος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ἄρθρον του, ἀναλύει δύο σημεῖα: 1. Αἱ διάφοροι ἔννοιαι τοῦ δόγματος, καὶ 2. Ἡ ἱερὰ αὐθεντία καὶ τὸ θεανθρωπικὸν κύρος τοῦ δόγματος.

Peter Jurles, *Ὁ Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος αὐθεντικὸς συγγραφεὺς τοῦ Βίου τοῦ Ἀντωνίου: Μία συζήτησις τῶν ἱστορικῶν, γλωσσικῶν καὶ θεολογικῶν προϋποθέσεων*, σελίδες 24-43.

Μιλτιάδου Χρυσσαυγῆ, *Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ: Ἡ Μουσικὴ Μεταρρύθμισις τοῦ 1814*, σελίδες 44-54.

Τὸ ἔργον τῶν τριῶν μεταρρυθμιστῶν: Μαδύτου Χρυσάνθου, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ τέλος θέτει ὠρισμένα ἐρωτήματα: Ἐὰν ἡ νέα γραφὴ ἀποτελεῖ μίαν φυσικὴν πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν ἢ μίαν διάσπασιν τῆς παραδόσεως; Ἐὰν ὑπῆρξε μία προσπάθεια διὰ τὴν κατανόησιν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἀπὸ τὸν δυτικὸν κόσμον; Ποῖος ὁ λόγος ἢ ἡ αἰτία τῆς ταχείας ἐξαπλώσεως τῆς νέας μεθόδου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν;

Bendan Jones, *Ἡ Ἀρειανικὴ Ἔρις: Μία καθαρῶς θεολογικὴ συζήτησις ἢ μία πολιτικὴ ἔρις*, σελίδες 55-68.

Κατὰ τὸν συγγραφέα, «Ἡ Ἀρειανικὴ Ἔρις δὲν ἦτο ἀπλῶς ἓνα θέμα πολιτικὸν ἢ θεολογικόν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ θεολογικὸν καὶ παρὰ πολὺ πολιτικόν», σ. 67.

Βιβλιοκρισίαι, σελίδες 69-91. Μία ὑπὸ τοῦ Αὐστραλίας Στυλιανοῦ. Καὶ συνέχεια τούτων ὑπὸ τῶν Clement Hill, Κωνσταντίνου Βαρυπάτη, Ἰωάννου Ψαρομμάτη, John Lee, οἱ ὅποιοι συζητοῦν γύρω ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν μετάφρασιν τῆς λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, τῆς ἐκδοθείσης ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας.

Τὸ Κολλέγιον, σελίδες 92-99.

(Μοναχοῦ) Θεμιστοκλέους Α. Ἀδαμοπούλου, *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ὁ Ἑλληνισμός*. Τὸ Συμπόσιον τοῦ κολλεγίου τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ 1996. Εἰς Ἀναζήτησιν τοῦ Ἑλληνος Παύλου: Σύγχρονα ρεύματα εἰς τὰς περὶ τὸν Παῦλον Μελέτας – Μία Γενικὴ Ἐκθεσις. Οἱ Νέοι Φοιτηταὶ τοῦ 1997. Οἱ Ἀπόφοιτοι. Χειροτονία. Ὁ Καθηγητικὸς Σύλλογος. Φοιτητικὰ Νέα. Ἀναχώρησις / Περισυλλογὴ. Κίνησις τῶν Καθηγητῶν.

Περιεχόμενα τῶν ἐτῶν (τόμων) 1-11 τοῦ Περιοδικοῦ ΦΡΟΝΗΜΑ, σελίδες 101-103.

Ἀναστασίου Ν. Δάρδα, δ. Θ., *Ἰδρυση καὶ λειτουργία τοῦ Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης μετὰ τὴν ἐποπτεία τῆς Ἐκκλησίας*, «Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν», Θεσσαλονίκη 1997, σελ. XVI + 758.

Καὶ ἄλλες φορὲς ἀσχοληθήκαμε ἀπὸ αὐτὲς τὶς στήλες μετὰ τὰ ἔργα, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἐνδιαφέροντος, τοῦ κ. Ἀναστ. Ν. Δάρδα, διδάκτορος Θεολογίας καὶ Σχολικοῦ Συμβούλου ΜΕ στὴ Δυτ. Μακεδονία. Καταγόμενος ἀπὸ τὴν ἡρωϊκὴ Σιάτιστα, ἱερόπαις, μετὰ ἀγάπη γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Παιδείαν, δεμένος μετὰ τὴ γενέθλια γῆ, τὴν ἱστορίαν τῆς καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς, χρόνια τώρα διακονεῖ τὴν Παιδείαν καὶ τὴν ἔρευνα στὴν ἐπιστήμην, ψάχνοντας στὶς ἀθθεντικὰς πηγὰς καὶ τὰ τοπικὰ ἔγγραφα πολὺτιμες καὶ ἀγνωστες πτυχὰς τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ βίου τῆς περιοχῆς. Ἡ πρωτογενὴς ἔρευνα στὶς πηγὰς ἀπὸ τὸν κ. Δάρδα ἔχει ἀποδώσει ὄρμους καρπούς, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει κερδίσει τὴν ἀγάπην καὶ τὴ βαθεὴ ἐκτίμησιν τῶν Δυτικομακεδόνων καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν συναδέλφων τοῦ ἐπιστημόνων. Στὰ δυὸ κλασικὰ (γιὰ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου) ἔργα τοῦ κ. Ἀν. Ν. Δάρδα «*Τὰ Μοναστήρια τῆς Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης*» (Θεσσαλονίκη, 1993) καὶ «*Ἡ ἐκπαίδευσις στὴ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας ὡς αὐτοάμυνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ*» (Θεσσαλονίκη 1995), προστίθεται σήμερὰ ἡ ὀγκώδης διδακτορικὴ διατριβὴ του, ἡ ὁποία ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καὶ ἡ ὁποία, μέσῳ ἀπὸ τὴν τεκμηριωμένην καὶ τόσο πλούσιαν ἱστορίαν τοῦ φημισμένου Ἐκπαιδευτηρίου τῆς Σιατίστης, μᾶς δίνει καὶ τὴν πιδ λαμπρὴν (ἔστω καὶ μετὰ τὶς σκοτεινὰς σελίδας τῆς, ἐνίοτε) εἰκόνα τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν δρωμένων, γεγονότων καὶ πραγμάτων τῆς Δυτικῆς μας Μακεδονίας, σὲ μιὰ ἐποχὴ τόσο κρίσιμη ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις.

Ὁ κ. Δάρδας κάνει μάθημα ἐθνικῆς αὐτογνωσίας, ὅταν διδάσκει τὴν ἱστορικὴν διαδρομὴν τῆς Παιδείας, τῶν Διδασκάλων, τῶν Ποιμένων, τῶν Εὐεργετῶν κ.λπ. παραγόντων, ποὺ ἔπαιξαν σημαντικὸ ἢ βασικὸ ρόλον στὴν αὐτοάμυνα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ «ἑλληνικοῦ», τοῦ «ποθομένου» (κατὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν ἐκφρασιν, τὴν τόσο συγκινητικὴν, τοῦ Πατροκοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ), στὶς ἀρχὰς τοῦ κ' αἰ. Γνωρίζει τὴν ἐποχὴν καὶ τὴν περιοχὴν ἀπὸ πρῶτον χέρι, καθὼς ἔχει γνώσιν καὶ τῶν Ἀρχείων καὶ τῆς ἀπέραντης βιβλιογραφίας, ὅπως φανερῶνουν καὶ οἱ ἀπειράριθμοι παραπομπές, ἀλλὰ καὶ τὰ κείμενα ποὺ δημοσιεύει στὰ δύο Παραρτήματα, στὸ τέλος (σελ. 451-610).

Πολὺ ἐπιτυχὴς ἡ Εἰσαγωγὴ (σελ. 1-53), ὅπου ὁ σ. μᾶς δίνει τὸ γενικώτερον πλαίσιον τῶν κοσμοϊστορικῶν γεγονότων - ἀνακατατάξεων - μετακινήσεων πληθυσμῶν κ.λπ., γιὰ νὰ παρουσιάσῃ στὴ συνέχειαν καὶ τὶς δυσκολίας τῆς ἀκριτικῆς Σιατίστης, μετὰ τὴ φυσικὴ ὀχυρὴ θέσιν ἐπάνω στ' ἀπάτητα (ἢ, δυσκολοπάτητα) βουνά, ἀλλὰ καὶ τὴ γενναιότητα τῶν κατοίκων καὶ τὸν πλοῦτον, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὶς σχέσεις τοὺς μετὰ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ τὸ ἐμπόριον, καθὼς καὶ τὴν πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν τῶν ξενιτεμένων τέκνων τῆς, ποὺ ἄλλοι ἔγιναν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες Τυπογράφοι, καὶ ἄλλοι Διδάσκαλοι στὶς

μεγάλες Αὐλές τῆς Εὐρώπης. Ἔτσι, μᾶς εἰσάγει σιγά - σιγά στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα, στὰ ὁποῖα κύριο ρόλο παίζουν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες — πάντα σχεδὸν εὐεργετικό, ἀλλὰ μὲ κάποιες ἐξαιρέσεις, τὶς ὁποῖες ὁ σ. δὲν διατάζει νὰ περιγράψει καὶ νὰ συγματούσει, μιὰ καὶ ὑπάρχει πιά ἡ ἀπόσταση ποὺ διευκολύνει τὴν ψύχραιμη καὶ ἀντικειμενικὴ ἱστορικὴ ἔκθεση (βλ. π.χ. τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Σεραφεῖμ Σκαρούλη, 1900-1909).

Στὰ τέσσερα κεντρικὰ κεφάλαια τοῦ ἔργου, ὁ σ. ἐξετάζει τὰ κατὰ τὸν εὐεργετὴ Τραμπαντζῆ καὶ τὴ μεγάλη προσφορὰ του στὴ Σιάτιστα (κεφ. Α'), τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία τοῦ Τραμπαντζεῖου Γυμνασίου στὰ χρόνια τοῦ Ἰερασινοῦ Α' (κεφ. Β'), στὰ χρόνια τῶν Ἰερασινοῦ Β', Σεραφεῖμ καὶ Ἰεροθέου (κεφ. Γ'), καὶ στὰ νεώτερα χρόνια, δηλ. ἀπὸ τὸ 1914 ἴσαμε σήμερον (κεφ. Δ'). Ἡ Βιβλιογραφία καὶ οἱ Πίνακες, στὸ τέλος (σελ. 611-758) εἶναι εὐχρηστοὶ καὶ χρησιμώτατοι ξεναγοὶ — καὶ στὴν πνευματικὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν ἄλλη περιήγησι, σὲ πράγματα καὶ πρόσωπα. Συγχαρητήρια στὸ σ. καὶ στοὺς φιλογενεῖς χορηγοὺς τῆς ὥραίας ἐκδόσεως.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Δημ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, «Πελοπόννησος ὁ παράφρων τύραννος» (Ἀρχαιολογικὰ στὸν Παπαδιαμάντη), ἐκδ. «Νεφέλη», Ἀθήνα 1996, σελ. 163.

Ὁ μέγας μας Γέροντας, ὁ «ἅγιος τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας», ὁ κύριος Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, μέρα μὲ τὴ μέρα κερδίζει ὅλο καὶ περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην τῶν νεωτέρων λογοτεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν — καὶ ὄχι μονάχα τῶν θεολόγων ἢ τῶν φιλόλογων. Ἀποτελεῖ, μάλιστα, πολὺ εὐχάριστη ἐκπλήξις γιὰ τοὺς γνωστοὺς καὶ ἀφοσιωμένους «μαθητὰς» τοῦ Παπαδιαμάντη, νὰ βλέπουν διδακτορικὰς διατριβὰς καὶ ἄλλες ἐπιστημονικὰς μελέτας (γιατρῶν, νομικῶν, ἀρχαιολόγων κ.ἄ.) νὰ ἐκδίδονται στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικὸ μὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο του. Στὸ πείσιμα τῶν ψυχρῶν ἐκείνων φιλόλογων καὶ ἱστορικῶν τῆς Λογοτεχνίας, ποὺ ἔβρισκαν «ἀτεχνά» καὶ «θνησιγενῆ» τὰ κείμενα τοῦ μεγάλου Σκιαθίτη, τὰ ἔργα του δὲν παύουν νὰ ἐκδίδονται κριτικὰ, νὰ σχολιάζονται, νὰ μεταφράζονται σὲ ξένες γλῶσσες, καὶ οἱ ἀναγνώστες τους νὰ πληθαίνουν ὅλο καὶ πλεονάζοντι (παρὰ τὰ ἐμπόδια τῶν «μονοτονικῶν» καὶ «ἀπνευματίστων»). Σ' αὐτὴ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἔρευνα τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ τοὺς νέους ἐπιστήμονες, μποροῦμε νὰ ἐντάξουμε καὶ τοῦτο τὸ κομψὸ βιβλίον (εὐγε στὴ «Νεφέλη») τοῦ βυζαντινολόγου - ἀρχαιολόγου κ. Δημ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, Καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κύπρου. Τὸ βιβλίον ἀνήκει στὴ σειρὰ «Οἱ νεώτεροι γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη» (κ' ἔχει τὸν ἀριθμὸν 5), ποὺ διευθύνει ὁ κριτικὸς ἐκδότης τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ὁ καλύτερος «Παπαδιαμαντολόγος» μας κ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος. Ἄν καὶ δὲν εἶδα τ' ἄλλα βιβλία τῆς ἰδίας σειρᾶς, πιστεύω πὼς θὰ βρισκονται στὸ ἴδιον ὑψηλὸ ἐπίπεδο μὲ τοῦτο καὶ θὰ εἶναι χρησιμώτατα γιὰ τὴ γνωριμίαν τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη μὲ τὸ πλατύτερον κοινόν.

Τὸ νέο βιβλίον τοῦ κ. Δημ. Δ. Τριανταφυλλόπουλου περιλαμβάνει τέσσερα μελετήματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν φοβερὸ ἐνδιαφέρον, εἰδικὰ γιὰ τὶς θέσεις καὶ ἀπόψεις τοῦ Παπαδιαμάντη περὶ Τέχνης ποῦ ἐκφράζουν στὶς σελίδες τους. Ὁ σ. γνωρίζει καὶ ἀγαπᾷ τὸν Παπαδιαμάντη ὄχι μονάχα ὡς πιστὸ τέκνον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχαιολόγος καὶ καθηγητῆς τῆς βυζαντινῆς Τέχνης, γιὰ τὴν ὁποία τόσο ἀγωνίστηκε καὶ τόσα ἔγραψε ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος, πότε μέσα στὰ μυθιστορήματα καὶ στὰ διηγήματά του καὶ πότε στὰ σχετικὰ ἄρθρα του.

Στὸ πρῶτον μελέτημα, «Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης καὶ ἡ τέχνη τῆς Ὁρθοδοξίας», ὁ σ. πλησιάζει καὶ ἀναλύει, ὅπου κρίνει σκόπιμον, τὰ κείμενα - διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, γιὰ νὰ θέσει τὸ πρόβλημα σχετικὰ μὲ τὴν «θεωρητικὴ ἀντιμετώπιση τῆς Εἰκόνας. Τί εἶναι αὐτὴ καὶ ποιὸς εἶναι ὁ φυσικὸς τῆς χώρος, ὅπου τὴ βλέπουμε νὰ λειτουργεῖ ὡς ὄντολογικὴ πραγματικότητα καὶ ὄχι σὰν αὐτόνομη αἰσθητικὴ ἀξία; Τί διαφοροποιεῖ μιὰν ὀρθόδοξον εἰκόνα (ψηφιδωτὸ ἢ τοιχογραφία ἢ μικρογραφία, ἀδιάφορον) ἀπὸ ἓναν πίνακα θρησκευτικοῦ περιεχομένου δυτικῆς τεχνοτροπίας, ὅς ποῦμε τοῦ Γύζη καὶ τῶν Νεοελλήνων Ναζαρητῶν; (Δὲν κἀνω, βέβαια, διάκριση ἐδῶ ἀνάμεσα στὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἔργα: ἡ Τουρκοκρατία ἦταν - κοινὸς πᾶς τόπος - Byzance après Byzance)». (σελ. 21). Ὁ σ. παραθέτει χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα καί, κυρίως, θέτει ἐρωτήματα καίρια γιὰ τὶς μετατροπὲς ἢ ἀλλοιώσεις στὸν χώρον τῆς τέχνης, ποῦ ὀδηγοῦν σὲ ἀλλοίωση καὶ παραμόρφωση «αὐτὸ τοῦτο τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα καὶ λειτουργικὸ ἦθος» (σελ. 39). Στὸ δεῦτερον μελέτημα «Βυζαντινὸ Μουσεῖον Ἀθηνῶν: Ἀπὸ τὸν εὐσεβισμόν στὸν αἰσθητισμόν (ἢ, Μικρὸς ἀντιρρητικὸς ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη)», βάζει τολμηρὰ τὸ χέρι του ἐπὶ τὸν τύπον τῶν «ἡλῶν», φανερώνοντας τὴν ἐκκοσμίκευσιν ποῦ χαρακτηρίζει τὰ διάφορα στάδια ἐξελίξεως τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου (Ἀθηνῶν), ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Γ. Λαμπάκη ἴσαμε τὶς μέρες μας: πρῶτα ὡς εὐσεβισμὸς, ὕστερα ὡς ἐπιστημονισμὸς καί, στὴν τελευταία φάσιν, ὡς αἰσθητισμὸς. Ἐδῶ γίνεται σοβαρὸς λόγος καὶ γιὰ τὴν «ἀπομουσειοποίησιν» διαφόρων Ἱ. Μονῶν, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ Ἐκκλησία, μὰ καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τους στὸ μοναδικὸ - λειτουργικὸ καθεστῶς λειτουργίας τους, ὅπου καὶ ἡ φανέρωσις τῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ παραβλάπτεται καὶ τὰ παλαιὰ μνημεῖα θὰ συντηρηθοῦν καὶ θὰ ζωντανέθουν αὐτοφυλασσομένα στὸ φυσικὸν τὸν χώρον, δηλ. στὸν ἱερὸν ναὸν. Ἀκολουθεῖ τὸ καλύτερον μελέτημα τοῦ τόμου «Ἅγιος Μερκούριος, Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης καὶ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης: Εἰκονολογικὲς παρεκβάσεις σὲ μιὰν ἰδεολογικὴν διαμάχην» (σελ. 87-113), ὅπου ὁ σ., μὲ βάση τὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη «Στὸ Χριστὸν στὸ Κάστρο» καὶ «Λαμπριάτικος ψάλτης», βλέπει τὴν εἰκόνα ὅπου ὁ ἅγ. Μερκούριος «διατροπᾷ μὲ τὸ δόρον του τὸν ἐπὶ θρόνον καθήμενον ὄχρον Ἰουλιανόν», καὶ θίγει τρία ἐρωτήματα: τί περιγράφει, πῶς τὸ περιγράφει καὶ γιὰ τί τὸ περιγράφει αὐτὸ τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα ὁ Παπαδιαμάντης. Ὁ σ. ἐξετάζει ἀγιολογικὰς, ὑμνολογικὰς κ.ἄ. πηγὰς, καὶ ὑπογραμμίζει τὴν γενναίαν καὶ θαρραλέαν στάσιν τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπέναντι στοὺς σύγχρονους του (καὶ σύγχρονους μας) Ἰουλιανούς ἢ παντοδαπούς «γραικύλους», καθὼς βλέπει νὰ καθυβρίζονται

καὶ νὰ περιφρονοῦνται «τὰ ἱερά καὶ τὰ ὀσιά του, ἡ Ὁρθόδοξη Παράδοση, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πίστη!» (σελ. 108). Στὸ τέταρτο μελέτημα «Ἐκκλησία, Τέχνη καὶ Λόγος» ἐξετάζονται οἱ «Ἐκφράσεις» (ἀντικειμενικὲς ἢ ὑποκειμενικὲς περιγραφὰς ἐνὸς ἔργου τέχνης) τοῦ Παπαδιαμάντη γιὰ μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς τέχνης. Παρὰ τὴ συντομία του, ἔχει σπουδαῖες θέσεις γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴ λατρεία, ὅπου φαίνεται τὸ ἀληθινὸν καὶ ἐράσιμον κάλλος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ σ. τονίζει, ὀρθότατα, τὴν ἐσωτερικὴ συνοχὴ καὶ συνέπεια, «ποῦ ἔδεσαν βίω, ἔργο καὶ θεωρία τοῦ Ἀλεξάνδρου σὲ σύνολο ἀδιάσπαστο. Ὅ,τι ἔγραφε καὶ πίστευε, ὅ,τι ἔζησε τὸ μεταμόρφωσε σὲ καλλιτέχνημα λόγου. Ἰσως, τέτοια σύγκραση καὶ ἐνότητα λόγου καὶ πράξης, Κάλλους καὶ Ἀλήθειας, στέκει μοναδικὸ παράδειγμα στὴ νεοελληνικὴ πραγματικότητα!» (σελ. 134).

Ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν μεγάλου Σκιαθίτη καὶ τὸ πάθος γιὰ τὴν βυζαντινὴ τέχνη καὶ ἐπιστῆμη ποῦ τρέφει ὁ σ., μᾶς πρόσφεραν ἓνα στέρεο καὶ ἀληθινὸ κομψοτέχνημα.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Δ. Γ. Κουτσοῦρη, Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ ἀντισηχαστικὴ κακοδοξία τοῦ ΙΔ' αἰῶνα. Ἐλεγχος τῶν μὴ θεαρέστως θεολογούντων, Τροχαλία, Ἀθήνα, 1996, σσ. 74.

Ἡ μελέτη αὐτὴ τοῦ πατρὸς Δημητρίου Κουτσοῦρη ἀποτελεῖται ἀπὸ μὲν εἰσαγωγὴ (σσ. 11-16), δύο κεφάλαια (σσ. 17-39 καὶ 41-63, ἀντίστοιχα) ἐπιλόγου, συντομογραφίαι, πηγὲς καὶ εὐρετήριον ὀνομάτων.

Στὴν εἰσαγωγὴ ὁ συγγραφέας καυτηριάζει ἔντονα τὴ στάση ὀρισμένων θεολόγων νὰ μὴ χαρακτηρίζουν ὡς αἰρετικούς καὶ κακοδόξους ὄσους καταδικάστηκαν στοὺς χρόνους τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων (ιδ' αἰῶνας), πρᾶγμα ποῦ, κατὰ τὴ γνώμη του, ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ ἴδιοι δὲν ἔχουν κατανοήσει ἐπαρκῶς τὴν ἀλήθεια τῶν ἐκκλησιαστικῶν Συνόδων τῆς κάθε ἐποχῆς, ἀγνοώντας, κατὰ συνέπεια, τίς σχετικὲς ἀποφάσεις. Ἐπιπλέον, ὁ πατὴρ Δημήτριος ἀπορρίπτει τὴ δοξασία κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὀποιαδήποτε ἀνατολικὴ Σύνοδος τοῦ ἡσυχασμοῦ δὲν εἶναι οἰκουμενικὴ (σ. 12) καὶ ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη τῆς ὑπόμνησης (σ. 13) ἀνάμεσα στὴ ζωτικὴ διαφορὰ μεταξὺ θείας ἐνέργειας (Ἀνατολή) καὶ θείας οὐσίας (Δύση). Ἡ εἰσαγωγὴ τελειώνει μὲ τὴν ρητὴ πρόθεση τοῦ συγγραφέα νὰ ἐξετάσει, μὲ γνώμονα τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοὺς συνοδικοὺς τόμους, τὰ γνωρίσματα τῶν αἰρετικῶν καὶ τίς πολυποίκιλες μορφὰς κακοδοξίας τους καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐξαγάγει τὰ ἀνάλογα συμπεράσματα.

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐπιγράφεται *Γνωρίσματα τῶν αἰρετικῶν* καὶ συντίθεται ἀπὸ τρεῖς ἐνότητες. Ἡ πρώτη ποῦ φέρει τὸν τίτλο «Ἐποικριτικὴ εὐσέβεια στὰ θεία», προβαίνει σὲ ἐνδελεχὴ θεώρηση τῶν κυρίων φυσιογνωμιῶν τῆς ἀντισηχαστικῆς ὀμάδας, δηλαδὴ τοῦ Βαβλαάμ, τοῦ μοναχοῦ Ἀκίνδινου, τοῦ Πατριάρχου Καλέκα, τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ καὶ τοῦ ἱερομόναχου Πρόχορου Κυδῶνης, καθὼς καὶ σὲ βραχεῖα ἀποτίμησις τῆς δραστηριότη-

τας ἐνὸς ἐκάστου. Ἡ δευτέρα ἐνότητα «*Ἡ ἀνυπέροβλητὴ ἀλαζονεία πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη μωρία*», ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τῶν προαναφερθέντων αἰρετικῶν, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ἡ τελευταία ἐνότητα «*Ἀπολυτοποίηση τῆς θύραθεν σοφίας τοῦ πρώτου κεφαλαίου*», περιγράφει τὸν τρόπο υἰοθέτησης τῆς ἀριστοτελικῆς συλλογιστικῆς μεθόδου ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καὶ τὴν ταῦτισή της, πάντα ἀπὸ τοὺς ἴδιους, σὲ ὑπέροτατη καὶ σὲ ἀμεμπτη γνῶση. Ὁρθῶς ὁ πατὴρ Δημήτριος ὑποστηρίζει, στὸ σημεῖο αὐτό, πὼς τὴν προσέγγισή μας στὸ θεῖο δὲν τὴν διασφαλίζει ἡ ἄκρατη κάρπωση τῆς γνώσης, ἀλλὰ ἡ ἐμμονή μας στὴν ἐν Χριστῷ βιωτή.

Τὸ δεύτερο κεφάλαιο *Μορφὲς τῆς κακοδοξίας*, ξεκινᾷ μὲ μιὰ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγή στὶς ἐνότητες ποὺ τὸ ἀποτελοῦν. Ἡ πρώτη ἐνότητα ὀνομάζεται «*Ἡ πλάνη τῶν ἐλληνιζόντων*» καὶ ἐκθέτει τὴ διαφορὰ μεταξὺ ἐλληνικῆς καὶ χριστιανικῆς διδασκαλίας στὸν τρόπο ἀντίληψης τοῦ θείου, ὅπως καὶ τὴν θεώρησή τους στὸ δίπτυχο: σῶμα - ψυχὴ. Ἡ δευτέρα ἐνότητα «*Περιορίζονται στὸ γράμμα καὶ φιλονικοῦν γι' αὐτό*», ὁ πονήσας καταδικάζει τὴν προσκόλλησι τῶν αἰρετικῶν σὲ ἐσκεμμένα, κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀποκομμένες φράσεις καὶ προτάσεις ἀπὸ ἐνιαῖα κείμενα τοῦ Παλαμᾶ πρᾶγμα ποῦ, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἰσοδυναμεῖ μὲ στρεβλὴ ἐρμηνεία τῶν ἀναλόγων χωρίων. Ἡ τρίτη ἐνότητα «*Ἡ παραχάραξη καὶ παρερμηνεία τῶν λόγων τῆς γραφῆς καὶ τῶν πατέρων*», ἀκολουθεῖ ὡς φυσικὸ ἐπόμενο τῆς νοηματικῆς ἀλληλουχίας τῶν δύο προηγουμένων. Ἐδῶ, τίθενται ἐκτενέστερα τὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα τῆς πλάνης τῶν ἀντιπάλων τοῦ Γρηγορίου οἱ ὅποιοι δὲν ἔβαλαν ἀποκλειστικὰ ἐναντίον του, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐναντίον ὀλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ παρούσα μονογραφία θίγει καὶ ἐρευνᾷ ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ κεφαλαιώδη ζητήματα τῆς νεότερης θεολογίας. Αὐτὸ τοῦ ἡσυχασμοῦ καὶ τῶν ὀργανωμένων πολεμίων του. Ὁ συγγραφέας ψωμίζει τὰ τῆς ἐρεῦνης του κάνοντας ἐπαρκὴ χρῆσι τῶν διαθέσιμων πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων, τὰ ὅποια ἄλλωστε παραθέτει στὴν οἰκεία σελίδα (72).

Ὁλόκληρη ἡ μελέτη ὑπόκειται σὲ συστηματικὴ διευθέτησι τοῦ συγγραφικοῦ ὕλικου καὶ δύσκολα δίνει λαβὲς γιὰ ἔλλειψη ἀσαφειῶν. Ὡς καλόπιστο μνημόνιο στὸ πνεῦμα συγγραφῆς θὰ προτεῖναμε στὸν πατέρα Δημήτριο νὰ καταχωρεῖ συχνότερα τὶς δικές του ἀπόψεις καὶ τὴν προσωπικὴ του κριτικὴ ἐγγρήγορη γιὰ τὸ ἀντιησυχαστικὸ ρεῦμα καὶ ὄχι τόσο ἐκείνες τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, προπαντὸς στὶς σελίδες 24-39 ὅπου θίγονται ἐπίμαχα γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία θέματα. Τέλος, ἄξιος λόγου εἶναι ὁ σχολιασμὸς τῆς περικοπῆς τῆς ὁμολογίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «*Καὶ πολλὰ τὴν ἐλεεινὴν μου ζωὴν ἀποκλαύσας εὐχόμεν δοθῆναί μοι τίνα χειραγωγίαν*» (σ. 34) παρατήρησι - κόλαφος στὴν ἐπιδημία τῆς τότε ἐπιστημοσύνης, ἡ ὅποια ἀκόμη καὶ σήμερα ὀδηγεῖ τοὺς ἐν Ἑσπερία ὀπαδοὺς της στὸν φαῦλο κύκλον τῆς κοσμικῆς ἀποστήθισις.

Χριστοφόρου Ἰ. Κοντάκη, Δρ. Θ., *Εἰς τὴν Θεοτόκον: Συναγωγή Πατερικῶν Ῥδῶν, Προσηγοριῶν καὶ Ἐπιθέτων*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 640.

Εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀριστουργηματικὴ ψηφιδωτῆ εἰκὼν παριστᾷ τὴν Θεοτόκον - Μητέρα τοῦ Θεοῦ, Πλατυτέραν τῶν οὐρανῶν καὶ Χώραν τοῦ Ἀχωρήτου καὶ τὸν μὲν Μέγαν Κωνσταντῖνον προσφέροντα Αὐτῇ τὸ ὁμοίωμα τῆς περιτειχισμένης Βασιλίδος τῶν πόλεων, τὸν δὲ Ἰουστινιανὸν προσκομιζόντα Αὐτῇ τὸν Ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

Καὶ εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ Μεγάλου Ναοῦ τῆς Ἀνθρωπότητος, τοῦ αἰωνοβίου Ἑλληνορθοδόξου πνεύματος, μία νοερὰ μωσαϊκῆ εἰκὼν, σπάνιον ἀριστούργημα, προσκομιζέται τῇ Ὑπεραγίᾳ Θεοτόκῳ, ὡς Λάβαρον τῶν Θεοτιμῆτων ἀρετῶν καὶ προσηγοριῶν Αὐτῆς, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Εἰς τὴν Θεοτόκον: Συναγωγή Πατερικῶν Ῥδῶν, Προσηγοριῶν καὶ ἐπιθέτων*» ἄρτι ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ διακεκομμένου Καθηγητοῦ, Διδάκτορος Θεολογίας καὶ ὑποδιευθυντοῦ τῆς ΑΕΣΘ Χριστοφόρου Ἰ. Κοντάκη.

Ὁ ἐξονομασθεὶς διαπρεπὴς ἐπιστήμων, ἐκπληκτος ἐνώπιον τῶν ἀπείρου κάλλους Πατερικῶν τῇ Θεοτόκῳ προσηγοριῶν, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν συλλογὴν καὶ καταγραφὴν αὐτῶν, προσάγων τῷ πανορθόδοξῳ δημοσίῳ ἐντρύφημα πνευματικὸν εἰς προαιωνίαν καὶ περιήγησιν προσκυνηματικὴν ἐν τῷ λευμῶνι τῆς Πατερικῆς σοφίας καὶ πίστεως.

Ἐκ τῆς σοφίας τῶν Πατερικῶν ἐγκωμίων ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συμφουῶς αὐτῇ Ὑμνογραφίας συλλέξας ἄνθη τῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἀπονεμηθειῶν Αὐτῇ προσηγοριῶν, ἀπήρτισε στέφανον ἀφθίτου τιμῆς, ὃν ἐν εὐγνώμονι τῶν εὐρετηθέντων διαθέσει, ὁ χρόνος ἀπέθεσεν πρὸ τῆς σεβασμίας ἐν τῷ στερεώματι τῆς Ἐκκλησίας εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, ὡς Θεομήτορος καὶ περιεπούσης ἀεννάως ἐπὶ τὴν ζωὴν τῶν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς προστασίας Αὐτῆς πορευομένων.

Ἡ ἐν τῷ χώρῳ τῆς Θεολογίας καὶ τῆς ὅλης χριστιανικῆς ζωῆς – δίκην νεφέλης φωτεινῆς – ἐπιπολάζουσα ἀπειροπληθὺς ὀλότης τῶν χαρακτηριστικῶν προσηγοριῶν καταχωρεῖται εἰς τὸ ἀέτωμα τοῦ Ναοῦ τῆς Ἑλληνορθοδόξου Θεολογίας, συναποτελοῦσα ἐγγύησιν εὐσεβείας καὶ πανοπλίαν πίστεως τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ, κρατυνομένου ἐν τῇ ζάλῃ τῆς διακυμάνσεως τῆς πολυταράχου κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ λαίλαψ τῶν διωγμῶν, αἱ θεολογικαὶ ἐριδες, αἱ αἰρέσεις, τὰ σχίσματα καὶ αἱ πολυποίκιλοι ἐν τῇ πορείᾳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς δοκιμασία ὑπῆρξαν προκλήσεις ἵνα ἡ ἐγκαρτεροῦσα τῆς Ἐκκλησίας πίστις ὑπαντήσῃ τὴν ἀκαταμάχητον τῆς Θεοτόκου παρουσίαν εἰς ἀποσόβησιν τῶν δεινῶν, μὲ ἀντίστοιχον ἐκάστοτε ἐκδήλωσιν «ἐν ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς» εὐγνωμοσύνης τῇ Θεοτόκῳ, ποικιλονύμως ἐπωνυμουμένη καὶ εἰς μνήμην τῶν θαυμασιῶς συντελεσθέντων.

Καὶ ὁ περιοῦσος τοῦ Κυρίου λαός, τὸν Ἰορδάνην διασχίζων μετέφερε λίθους τοῦ βυθοῦ πρὸς ἀνέγερσιν ἐν τῇ ἀντιπέραν ὄχθῃ τροπαίου νίκης, ἵνα μὴ λήθῃ καλύψῃ τὸ γεγονός καὶ ἀνεγερθῇ ἀψὶς θριάμβου εἰς αἰωνίαν ἀνάμνησιν τῶν παναλκεῖ δυνάμει τοῦ Ἁγίου Θεοῦ συντελεσθέντων.

Ἡ ποικιλία καὶ ἔμφασις τῶν προσηγοριῶν οὐδὲν ἄλλο διατρανοῖ ἢ τὴν δρμιτύτητα τῶν χαλεποτήτων καὶ τὴν, πρᾶσβεία Αὐτῆς, σωτηριώδη πανσθενουργὸν ἐπενέργειαν τῆς Δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον στοργικῆς προσοχῆς καὶ προστασίας εἶναι ἀπειρος. Διὸ καὶ ἡ ἀπειρία τῶν προσηγοριῶν Αὐτῆς εἰς τοὺς τομεῖς τῆς Θεολογίας, τῆς Ἀγιογραφίας, τῆς γενικώτερον ζωῆς τῶν χριστιανῶν.

Αἱ ὠδαὶ ὡς ἔμμετροι περικοπαὶ ἐκφράσεων χρησιμοποιοῦνται ἀφειδῶς εἰς ὑποβολὴν αἰτημάτων ἢ ὕμνων εὐχαριστίας, ἐφ' οἷς οἱ πιστοὶ εὐηργετήθησαν. Παρὰλλήλως ὑπάρχει ἀναφορὰ εἰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, Μεσσιανικὴν Ἰδέαν, ἐνῶ ἀγαλλομένη ψυχῇ Μεγαλυνάρια τονίζονται.

Τοῦ συνόλου τῶν ὠδῶν δεσπόζει ἡ πνευματικὴ Προσωπικότης τῆς Θεοτόκου πλαισιουμένη ὑπὸ τῶν ἠθικῶν Αὐτῆς προσόντων, ὑπακοῆς, ὑπομονῆς, καρτερίας ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπαγγελίας Αὐτῆς δι' ἀέναον ἐπαγρῦπνησιν καὶ μεσιτείαν ὑπὲρ τῶν ἐπικαλουμένων τὸ Ὄνομα Αὐτῆς. «Πολλὰ ἰσχύει δέησις Μητρὸς πρὸς εὐμένειαν Δεσπότηου».

Χαρακτηριστικὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διατύπωσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ πρὸς τὴν Μητέρα Αὐτοῦ προαγόρευσις τοῦ Σολομῶντος: «Ὡς Βασιλεὺς σοῦ προσφέρω τὸν θρόνον μου καὶ ὡς υἱὸς ἐκτελῶ τὰ ἐντολάς Σου».

Ἡ Βασίλισσα τῶν Ἀγγέλων, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη καὶ ἐκ Δεξιῶν τοῦ Θρόνου τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου παρισταμένη ἡ Πανύμνητος Θεοτόκος τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην φιλοκαλίαν τῶν πρὸς Αὐτὴν σεμνολογημάτων, ὡς εὐχαριστήριον ὕμνον καὶ ἀδιάλειπτον ὑπὲρ ἐαυτῶν ἰκεσίαν τοῦ χριστοφόρου λαοῦ.

Ἡ Χριστιανικὴ δὲ Γραμματολογία πλουτίζεται μὲ τὴν πρωτότυπον καὶ πολύτιμον ταύτην πνευματικὴν προσφορὰν τοῦ ἀκαταπονήτου εὐσεβοῦς συγγραφέως, παρασχόντος — πρὸς τῇ ὅλῃ ἄχρι τοῦδε πολυτίμῳ αὐτοῦ τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ συμβολῇ — καὶ κλεῖδα ἐπιστημονικὴν πρὸς εὐχερῆ ἐν τῷ λειμῶνι τῆς Χάριτος μελέτην καὶ δραστηριότητα τῶν φιλοτίμων καὶ ἐμβριθῶν τῆς Θεολογίας ἐργατῶν καὶ ἐκπροσώπων.

Συγχαρητήρια θερμότατα ὀφείλονται τῷ διαπρεπεῖ Θεολόγῳ - συγγραφεῖ ἐγκάρδιο ὑποβάλλοντα εὐχαὶ εἰς μείζονα ἐπάνθησιν τῆς ἀγλαοκάρπου συγγραφικῆς δραστηριότητος αὐτοῦ.

Ἄρχμ. ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΒΑΡΛΑΣ

Δημητρίου Ἐμμ. Νεραντζῆ, *Συμβολὴ στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους*, Ἡράκλειο Κρήτης, 1997, σσ. 245.

Ὁ συγγραφέας Πρωτοψάλτης, ποῦ φέρει τὸ ὀφρῖνιο τοῦ «Ἄρχοντος Διδασκάλου τοῦ Ἀποστόλου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας» καὶ ἀφιερώνει τὸ πόνημά του στὴν Μεγαλόχαρη τῆς Τήνου, ἀναλύει τοὺς παλαιοὺς καὶ νέους χαρακτήρες τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς.

Μέσα ἀπὸ τίς ἐρευνές του, ὅπου κάνει μνεῖα ὄλων τῶν σπουδαίων μουσικῶν διδασκάλων καὶ ψαλτῶν, καταλήγει πὼς σήμερα οἱ ψάλτες διακρίνον-

ται σὲ δύο τάσεις ψαλτικῆς. Σ' αὐτοὺς ποὺ ψάλλουν ὅ,τι βλέπουν («*Ξερὴ μουσικὴ - μετροφωνία*»), καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ ψάλλουν παραδοσιακὰ μὲ τὴν σωστὴ ἐκτέλεση τῶν σημείων ποσότητος καὶ ποιότητος, κατὰ τὸ λεγόμενον Πατριαρχικὸ Ὑφος, τὸ ὁποῖο στηρίζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος στὴν ἀκουστικὴ τῶν προκατόχων. Εἶναι ὡσὰν νὰ γνωρίζει καλά, ὅτι ὅταν ὁ Ἰάκωβος Ναυπλιώτης δίδασκε στὴν Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ παρέδιδε ἓνα μουσικὸ κείμενο στοὺς μαθητὲς, τὸ ἔψαλλε δύο φορές. Μία, ὅπως εἶναι γραμμένο (μετροφωνία), καὶ μία ὅπως τὸ ἔψαλλε στὸ Ἀναλόγιο (παραδοσιακά). Ἄλλωστε, κατὰ τὸν Ἄγγελο Βουδούρη «*τὰ μέλη κατὰ τὴν γραφὴν τῶν παρουσιάζονται ὡς σκελετός... κατ' ἄλλον τρόπον παριστάνονται μὲ τὴν γραφὴν συνεπτυγμένην, καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἐκτελοῦνται κατὰ τρόπον ἀναλελυμένον καὶ ἀνεπτυγμένον*».

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ μετροφωνία εἶναι ἀπλὴ ἀνάγνωσις (κατὰ τὸν Στανίτσα), συλλαβισμὸς τῆς Πρώτης Δημοτικῆς θὰ ἔλεγα. Τὸ θέμα εἶναι, νὰ ἐκτελοῦνται σωστὰ οἱ Χαρακτῆρες ποιότητος καὶ ποσότητος καὶ ὄχι εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε κατὰ τὸ δοκοῦν τοῦ Α' ἢ τοῦ Β'. «*Ἀναζητώντας πολυδαίδαλας παρόδους, χάνουν τὴ λεωφόρο. Ἐκείνες δὲ οἱ ἐξεζητημένες – ἴσως καὶ αὐθαίρετες – ἀναλύσεις τῶν ποιητικῶν ὑποστάσεων καὶ οἱ καλπάζουσες χρονικὲς ἀγωγές τους, γελοιοποιοῦν καὶ τὰ πλέον σοβαρὰ μέλη... Εὐτυχῶς ὑπάρχουν ἀκούσματα ἀπὸ τοὺς ἀειμνήστους πιάνες ἐρμηνευτὲς τῆς μουσικῆς μας, Μουτάογλου, Νικολαΐδη, Χρῦσανθο, Στανίτσα, Πρίγγο, Ναυπλιώτη κ.ἄ. καὶ βέβαια καὶ πολλοὺς ζῶντες», γράφει σχετικὰ ὁ Μουσικολόγος-Συγγραφέας καὶ Πρωτοψάλτης Θεόδωρος Ἀκριδᾶς. Καὶ ἐδῶ, στὸ περισπούδαστο βιβλίον τοῦ ὁ Δημ. Νεραντζῆς, βλέπουμε νὰ μᾶς παραδίδει ἀκριβῶς αὐτὲς τὶς παραδοσιακὲς ἐρμηνεῖες, τὶς ὁποῖες παρέλαβε ἀπὸ τὴν συναναστροφὴν του μὲ τοὺς μεγάλους δασκάλους Πρίγγο καὶ Παναγιωτίδη.*

Ὁ συγγραφέας ἀποδεικνύει μὲ πλοῦσια παραδείγματα τὶς θέσεις του, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπιβεβαιώνει στὴν πράξιν, ψάλλοντας μὲ τὸ ταλέντον τῆς καλλιφωνίας ποὺ τὸν διακρίνει τὰ κλασικὰ μαθήματα μὲ ὅλη τὴν ἔκτασιν καὶ μεγαλοπρέπειαν τοῦ Βυζαντινοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὑφους.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς ἐσχάτους καιροὺς πολλὰ λέγονται καὶ πολλοὶ ἀμφισβητοῦν, ὑποστηρίζοντες ὅτι οἱ παραδοσιακοὶ ψάλτες «*ἄλλα βλέπουν καὶ ἄλλα ψάλλουν*», προτείνει ὅπως ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία, ποὺ εἶναι ὁ θεματοφύλακας τῆς Παράδοσης, μὲ τὴν στήριξιν τῆς Πολιτείας, σύγκροτήσῃ Εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκ νέου καταγραφὴν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μέλους.

Πιστεύω ὅτι ὁ ἀγαπητὸς φίλος Δημήτρης Νεραντζῆς ἔχει κάνει μὲ πολλὴ καλὴ καὶ σὲ βάθος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πάνω στὸ ἀντικείμενό του, ἐπιφυλάσσομαι ὁμως καὶ προβληματίζομαι ἂν μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἂν πρέπει νὰ γίνῃ καὶ ἂν χρειάζεται νὰ γίνῃ ἢ πρότασίν του αὐτὴ τῆς ἐκ νέου καταγραφῆς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μελῶν.

Στὰ περιεχόμενα τοῦ ἔργου περιλαμβάνονται: Στὸ Α' Κεφ. «*Οἱ Χαρακτῆρες Ποσότητος*» στὸ Β' Κεφ. «*Οἱ Χαρακτῆρες Ποιότητος*», στὸ Γ' Κεφ. «*Χρονικὰ Σημεῖα*», στὸ Δ' Κεφ. «*Περὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Μέλους*», καθὼς καὶ Παράρτημα μὲ «*Ἐκκλησιαστικὰ Μέλη*».

Συγχαίρω καὶ εὐχομαι σὸν ἀγαπητό μου Ἄρχοντα Δημήτριον Νεραντζή, ὅπως συνεχίσει τὸ μουσικολογικὸ ἔργον του, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν θεμέλιον λίθον τῆς Ἐκκλησίας, καθότι ἡ Ὑμνολογία μὲ τὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ περιλαμβάνει τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεώς μας.

Πρωτοπρ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΦΑΡΑΣΟΓΛΟΥ